

Historiska perspektiv på judiska kvinnors berättelser om erfarenheter av antisemitism i Sverige under 1900-talet och 2000-talet

MALIN THOR TUREBY & EMMA HALL

DOI: <https://doi.org/10.30752/nj.146686>

ABSTRACT • This article adopts a historical perspective to explore Jewish women's experiences of anti-semitism in Sweden. The empirical foundation of the study comprises interviews with approximately thirty women born in the 1950s, 1970s or 1990s, all of whom self-identify as Jewish. Employing a dialogical epistemology rooted in intersectionality and shared authority, the study emphasises both the content of the women's life-stories and the ways they interpret and articulate their experiences. A key finding of this study is that the fear of antisemitism is a persistent presence in the lives of most participants. A notable continuity over time is the school, which emerges as a recurring site where Jewish women have experienced a sense of being different. However, there is a generational shift in how these experiences are interpreted. Women born in the 1990s are more likely to identify such experiences explicitly as antisemitism, compared to those born in the 1950s or 1970s. Another significant conclusion is that understanding Jewish women's stories about antisemitism requires these accounts to be situated within broader relational contexts, encompassing both their own and others' experiences as well as both contemporary and historical processes. Past experiences are often reactivated by current events, such as the attack of 7 October 2023. There is also a before and after 7 October. After 7 October, the fear of antisemitism increased, and some women describe the fear as constant or existential.

Artikeln är författad inom ramen för forskningsprojektet 'Judisk och kvinna. Intersektionella och historiska perspektiv på judiska kvinnors liv i Sverige under 1900- och 2000-talen'. Projektet är finansierat av Vetenskapsrådet, Dnr. 2016-03983.

[...] och att allting som har med det judiska att göra ska sättas ett likhetstecken med anti-semitism. Det bekänner jag mig inte till. Jag vägrar befinna mig där. (Kvinna, Malmö, född på 1950-talet)

Det tror jag är gemensamt för nästan alla jag pratat med av mina judiska vänner, hur olika judiska liv man ändå lever, så är det alltså den här tyngden över hjärtat som jag tror har att göra med att för oss, för mig, man kan ju knappt uttala det, just att så här att när det här hände i Israel och världens respons, då är man så här, nej men alltså, vi är så utsatta, jag är så utsatt och min familj är så utsatt, så att det, jag trodde aldrig att jag skulle behöva känna så. Men det är en sådan djup existentiell skräck. (Kvinna, Stockholm, född på 1970-talet)

Ovanstående citat är tagna ur två intervjuer som ägde rum under hösten 2023 inom ramen för ett större forskningsprojekt om judiska kvinnors erfarenheter och historia i Sverige

under 1900- och 2000-talen. Kvinnan som talar i det första citatet tar avstånd från att det judiska i samtiden alltför ofta relateras till antisemitism och menar att ett sådant

förhållningssätt skymmer den rika och mångfacetterade svensk-judiska kulturen och historien. Hon menar vidare att politiska satsningar, utbildningsinsatser och lokala projekt mot antisemitism är viktiga, men att de samtidigt aktualiserar diskurser om utanförskap. Kvinnan argumenterar under intervjun mot denna diskurs genom att påtala att den judiska minoriteten har funnits i Sverige sedan 1700-talet. På så vis tar hon kraftigt avstånd från att 'det judiska' alltid relateras till antisemitism och att 'vara jude' till positionen som någon som står utanför: 'Jag vägrar befinna mig där.'

Även Mirjam Katzin (2022) påtalar i rapporten, *Med kippa på Möllan? En rapport om att stärka judiskt liv i Malmö*, genom att hänvisa till den amerikanska forskaren Deborah Lipstadt (2019), att det judiska minoritetsskapet och den judiska erfarenheten tenderar att bli reducerad till frågor om antisemitism och förföljelse. Lipstadt och Katzin understryker därmed vikten av att även studera andra aspekter av judiskt liv som exempelvis kultur, historia, tradition och gemenskap. Vi håller med. Därför är ansatsen med forskningsprojektet, *Judisk och Kvinna. Historiska och intersektionella perspektiv på judiska kvinnors liv i Sverige under 1900- och 2000-talet*, vilket denna studie ingår i, att synliggöra bredden och komplexiteten i erfarenheterna att vara och leva som judinna i Sverige. Hösten 2023 förändrades emellertid allt. När Hamas den 7 oktober 2023 genomförde sin massaker på civila i södra Israel fick det konsekvenser även för livet och situationen för den judiska minoriteten i Sverige. Trots att det övergripande syftet med intervjuerna som genomförts inom ovan nämnda projekt inte enbart var att fokusera på erfarenheter av antisemitism, kom händelserna den 7 oktober och dess efterverkningar att hamna i förgrunden för intervjuerna. Under intervjuerna, som till stor del ägde rum efter denna händelse, blev det tydligt att de världspolitiska händelserna grep in i kvinnornas liv på ett påtagligt sätt,

vilket det andra citatet i detta kapitelns inledning belyser, när kvinnan pratar om känslan av utsatthet och en 'djup existentiell skräck'. Fokus för denna artikel är därför vad och hur judiska kvinnor i Sverige berättar om erfarenheter av vad de benämner som antisemitism när de berättar om sina liv.

Forskning om antisemitism och erfarenheter av antisemitism i Sverige

I Sverige har forskningen om antisemitism undersökt antisemitiska attityder och föreställningar hos majoritetsbefolkningen i olika perioder (se t.ex. Andersson 2000; Bachner 2004; Bachner & Bevelander 2021; Sältenberg 2022; Österberg 2023). Det finns även studier som undersöker hur antisemitism har erfärs av personer som identifierar sig som judar. De studier som gjorts pekar bland annat på att den judiska minoriteten upplever oro och rädsla över antisemitismen i Sverige idag och tillämpar olika strategier för att bemöta denna oro (Dencik & Marosi 2016; Grobgeld & Bursell 2021; Katzin 2022; Nylund Skog 2006; Wigerfelt & Wigerfelt 2015) och att skolan är en av de platser där antisemitiska attityder och föreställningar är märkbara i samtiden (Katzin 2021; Sarri Krantz 2018; Wagrell 2022). Det finns emellertid en avsaknad av forskning som anlägger ett historiskt perspektiv på dessa erfarenheter och som därmed kan synliggöra om och hur dessa erfarenheter förändrats eller bestått över tid.

I en internationell kontext har tidigare forskning även påtalat att det finns förvånansvärt få studier inom såväl judiska studier som antisemitismstudier som tillämpar intersektionella eller genusperspektiv eller som har undersökt judiska kvinnors erfarenheter av antisemitism och sexism (se t.ex. Brettschneider 2016; Gold 2004, 2012; Illman & Vuola 2024; Jensen 2022). Såsom Mie Astrup Jensen påpekar, innebär detta att kunskapen om antisemitismens könade aspekter är begränsad (Jensen 2022).

Gemensamt för en stor del av den tidigare forskningen är även att den främst består av kvantitativa studier av samtida antisemitism. Med denna artikel vill vi bidra med en kvalitativ undersökning, grundad i *oral history*, om judiska kvinnors erfarenheter av antisemitism. Det finns flera olika definitioner av antisemitism och en pågående debatt om hur fenomenet i sig själv ska förstås, undersökas och relateras till rasism och antisionism. I likhet med den israeliska historikern Manuela Consonni menar vi att antisemitism är ett historiskt fenomen och inte en analytisk kategori (se t.ex. Consonni 2022, 2023). Därmed utgår vår studie från kvinnornas tolkningar av vad de benämner som eller berättar om erfarenheter av antisemitism och inte från en på förhand fastslagen definition av antisemitism. Den brittiska sociologen och genusvetaren Nira Yuval-Davis argumenterar för att definitioner aldrig är neutrala utan alltid härrör från politiska och sociala kontexter, värderingar och intressen. Hon menar därför att forskning om alla former av rasism bör operationalisera vad den studerar i en dialogisk process med de som deltar i forskningsprojektet och inkludera deras *situated gazes* (situerade blickar) (Yuval-Davis 2023). Yuval-Davis kallar detta för intersektionalitetens dialogiska epistemologi. Vi söker att följa Yuval-Davis uppmaning och gör detta med utgångspunkt i begreppet *shared authority* (delad auktoritet) som betonar vikten av att inte enbart lyssna efter och redogöra för vad de intervjuade berättar om sina erfarenheter, utan även hur de tolkar sina erfarenheter (Frisch 1990). Eftersom vi är intresserade av berättandet som en situerad praktik, gör vi därmed en distinktion mellan kvinnornas erfarenheter av antisemitism och hur kvinnorna berättar om dessa inom ramen för intervjun. Vi har därför lyssnat efter *vad* och *hur* kvinnorna berättar om vad de benämner som erfarenheter av antisemitism och hur de definierar, tolkar och förhandlar dessa erfarenheter under intervjuerna.

Metod och material: samtal med svenska judinnor

Det empiriska materialet i denna artikel utgörs av samtal med ett trettiotal kvinnor födda under 1950-, 1970- eller 1990-talet och som identifierar sig själva som judinnor. Vi använder ordet samtal synonymt med intervju för att markera att intervjuerna, i linje med vad som ofta förespråkas inom forskningsfältet *oral history*, inte handlar om att 'samla data' utan om att utforska, lyssna, tala och lära tillsammans (se t.ex. Frisch 1990; Greenspan 2010; Greenspan & Thor Tureby 2024; Portelli 1998).

Genom att utgå från kvinnornas självidentifikation/er, i stället för andras fasta kategoriseringar, har vi velat tillvarata och synliggöra den judiska minoritetens heterogenitet i Sverige. Under samtalen har vi även strävat efter att skapa utrymme för kvinnornas egna reflektioner och tankar om hur de förstår och lever judiskt. Därmed förstår vi identitet och tillhörighet som komplexa och sammansatta fenomen och vi har analytiskt närmat oss kvinnornas judiska tillhörigheter med en lyhördhet inför såväl kontinuitet och förändring som kontext (jfr. Illman & Czibalmos 2020).

Majoriteten av samtalen har ägt rum under hösten och vintern 2023–2024 med kvinnor som bor i Göteborg, Malmö och Stockholm men det har även förekommit möten och intervjuer med kvinnor som bor utanför storstadsregionerna. Trots skillnader i social bakgrund, är det värt att understryka att de flesta av de intervjuade kvinnorna har en flerårig eftergymnasial utbildning. De kvinnor som vi har mött har själva uttryckt en önskan och vilja att delta i forskningsprojektet genom att prata om sina liv med oss. Information om projektet har spridits via församlingarna i Malmö och Göteborg, samt via WIZO och Sveriges Jiddschförbund. Utöver detta har information om det pågående projektet förmedlats vid ett antal publika tillställningar runtomkring i

landet som arrangerats av olika aktörer verk-
samma kring judiskt liv i Sverige. Slutligen har
kvinnor som deltagit i projektet berättat om
det för andra kvinnor som därefter kontaktat
oss och uttryckt en vilja att delta i projektet.
De kvinnor som har deltagit i studien är täm-
ligen jämnt fördelade över storstadsregionerna
och över generationerna, men uppvisar en viss
heterogenitet vad gäller såväl den egna sociala
bakgrunden som släktens geografiska bak-
grund och historia. Vi har valt att samtala med
kvinnor från olika platser och generationer för
att vi var intresserade av att lära oss om och på
vilka sätt judiska kvinnors liv och erfarenheter
skiljer sig eller uppvisar likheter över tid och
rum. Kvinnorna representerar dock enbart sig
själva, projektet har aldrig haft som mål att
skapa generaliserbara resultat, utan syftet med
samtalen har varit att lyssna till och samla in
kvinnors berättelser om lika eller olika sätt att
leva som judinna i Sverige.

Under samtalen har vi utgått från en
intervjuguide, som är en översättning av den
guide som tagits fram och använts av *the Jewish
Women's Archive* i USA: 'the guide invites read-
ers to become "makers of history" by using
oral history to capture and preserve the stories
of their mothers and grandmothers, teach-
ers and colleagues, community members and
friends' (Guberman ed. 2005). Tanken med den
ursprungliga intervjuguiden var att guidens
olika teman skulle ringa in och synliggöra att
kvinnor har varit och är aktiva aktörer och
skapare av historia ('active agents and makers
of history'). Syftet med guiden var även att
skapa sammanhang som visar och ramar in
de många samband och intersektioner som
finns mellan genus, etnicitet, religion och
nationalitet – för att synliggöra skilda sätt
att vara amerikan, kvinna och judisk i olika
regioner, under olika epoker och för kvinnor
med vitt skilda bakgrunder och personliga
berättelser (Antler 2005: 9). På liknande vis har
vi använt guiden för att skapa ett sammanhang

och en utgångspunkt för intervjupersonerna
att berätta om olika sätt att vara och leva som
judinna i Sverige under 1900-talet och 2000-
talet. Den översatta intervjuguidens teman och
frågor har utgjort startpunkten för våra samtal
med de kvinnor som valt att delta i forsknings-
projektet och som generöst har delat med sig
av sina levnadsberättelser. Denna breda ansats
har inneburit att antisemitism är ett av flera
teman som intervjuerna kretsat kring. Inför
intervjuerna har kvinnorna fått information
om att intervjun kommer att följa formen av
en levnadsberättelse där de ombeds berätta om
sina liv och sina livsval. De har också fått veta
att det är de själva som bestämmer vad och hur
de berättar under intervjun.

Utifrån intervjuerna gör vi iakttagelsen att
rörande judiska kvinnors liv i Sverige under
1900- och 2000-talet finns det flera, ibland
väldigt skilda, sätt att leva judiskt. Av betydelse
för de intervjuade kvinnornas liv, erfarenheter
och livsval är bland annat vilken generation
de tillhör och de geografiska platser där de är
födda, uppvuxna och bosatta. I de fall kvin-
nan eller familjen invandrat, utgör födelseland
och omständigheterna kring förflyttningen
dessutom starkt meningsbärande samman-
hang. Judiskt kvinnoliv i Sverige förefaller
därmed präglas av en påfallande heterogenitet.
Detta till trots berättas antisemitism som en
återkommande erfarenhet hos kvinnorna; i den
egna levnadsberättelsen, hos släkten och i den
judiska historien.

I den här artikeln fokuserar vi på vad och
hur de intervjuade berättar om och hur de
tolkar erfarenheter av antisemitism. Ibland är
dessa utsagor svar på en direkt fråga under
intervjun, intervjuaren kan exempelvis fråga
om den intervjuades föräldrar pratade om
antisemitism med henne eller andra i hem-
met under uppväxten, ibland har berättelser
om vad kvinnorna benämner som erfarenheter
av antisemitism framkommit i samband med
att de har talat om skolgång, yrkesliv eller

engagemang i olika föreningar och organisationer. Metoden har dessutom berett utrymme för eventuella negativa erfarenheter som kvinnorna inte benämner eller förstår som antisemitism, men som de likväl relaterar till den judiska tillhörigheten. Därmed har vi kunnat kontextualisera och fördjupa kvinnornas berättelser om erfarenheter av antisemitism, i relation till samt bortom olika begreppsdefinitioner av antisemitism.

Den levnadshistoriska intervjun och den intervjuguide som har använts innebär även att när kvinnorna berättar om sina liv, sätts detta liv i relation till släktens och familjens historia. Därmed erbjuder levnadsberättelserna i sig ett historiskt perspektiv och synliggör olika erfarenheter av antisemitism över tid och rum. Studiens historiska perspektiv handlar framförallt om förändring och kontinuitet över tid i den enskilda kvinnans liv och berättelse, vad och hur kvinnorna relaterar till sina äldre släktingars erfarenheter, men även om hur de använder det förflutna i sitt berättande för att argumentera för olika ståndpunkter samt vad och hur kvinnor från olika generationer berättar om hur antisemitism eller hur rädslan för antisemitism har inverkat på deras liv och livsval.

'På den tiden avvek vi utseendemässigt'

De flesta av våra intervjuer med kvinnorna har inletts med ett samtal om hur kvinnans släkt kom till Sverige, ofta följt av en berättelse om kvinnans barndom och uppväxt. När kvinnor som är födda under 1950-talet berättar om sin barndom och uppväxt förekommer det berättelser om att de i barndomen kände sig annorlunda i relation till majoritetssvenskarna. De benämner dock sällan detta som en erfarenhet av att ha varit utsatta för antisemitism. Upplevelser i barndomen och under uppväxten av att vara annorlunda förklaras snarare av kvinnorna med att de själva eller familjen avvek från normen i det mer eller mindre mono-etniska svenska samhället på 1950-talet. En

kvinnor uttrycker det som följer: 'Du måste förstå att när jag började skolan [...] jag var den enda i klassen som hade ett utländskt namn' (Kvinnor, född på 1950-talet, Malmö). Trots att även yngre kvinnor skildrar upplevelser av att vara annorlunda i termer av att vara bärare av en kultur i ett sammanhang där majoritetssamhällets kultur tenderar vara osynlig, är detta vanligare hos de kvinnor som växte upp under 1950- och 1960-talet. En kvinna född under 1950-talet berättar att hon under skoltiden fick tillmälen riktade mot sig som relaterar till att hon var synligt annorlunda:

Det enda jag kommer ihåg var, som hade med det, men det hade inte med judar [att göra], det var att någon retade mig, jag tror att jag gick i fjärde klass, men då var det för att 'sotsvalt', det var att jag hade mörkt hår (Kvinnor, Stockholm, född på 1950-talet).

Under intervjun framgår emellertid att kvinnan inte tolkar denna händelse som en erfarenhet av antisemitism. Genom att berätta om hur hon själv besvarade skolkamraternas tillmälen med att kalla de ljusare barnen för 'smörsopp' framhåller hon att hon inte var ett passivt offer. Dessutom berättar hon att lärarna i skolan reagerade och agerade i relation till vad som skulle kunna vara uttryck för antisemitism. Detta bör vidare ses mot bakgrund av att lärarna var bejakande när hon tog med sig judiska föremål och matze hemifrån för att visa upp, vilket antyder att hon både upplevde sig säker i sin judiska tillhörighet och trygg i skolan. Trots att kvinnan själv menar att hon inte tolkar erfarenheten av att bli retad för sitt mörka hår, som en erfarenhet av att ha blivit utsatt för antisemitism vittnar hennes berättelse likväl, liksom flera andras, om en barndom eller uppväxt där de ständigt fick förhålla sig till att de påmindes om att de hade ett annorlunda namn eller hade ett mörkare hår än majoritetsbefolkningen. 'Det

bara var så', menar en annan kvinna, tillika född under 1950-talet, i Malmö. En annan kvinna sätter vad hon kallar för sitt 'exotiska utseende' i relation till att hon blev retad och kände sig utanför i skolan:

KVINNA: Men det var också lite svårt. Nu är det inget konstigt...håret...men då var det, det. Det fanns inte så mycket invandrare och jag såg väldigt exotisk ut.

INTERVJUARE: *Var det jobbigt? Eller tyckte du om det, att skilja dig från mängden?*

KVINNA: Nej, det var jobbigt. Lite av kognitiv dissonans för att antagligen var jag väl gullig så där som ett barn är, så de vuxna kunde lägga huvudet på sned och tycka jag var gullig, men barnen var inte nådiga. Jag blev kallad väldigt många saker. Konstiga saker. Jag förstod inte riktigt signalen. Det var svårt att komma in och bli accepterad. Även om jag var väldigt extrovert som person.

INTERVJUARE: *Har du några syskon?*

KVINNA: En bror. Han såg inte så exotisk ut och inte min mamma heller. Egentligen inte pappa heller, eller pappa var ju svarthårig men liksom inte såhär lockigt stort hår. Jag såg så annorlunda ut både [i relation till] min egen familj och [majoritetssvenskarna] så min bror assimilerade in sig i det svenska väldigt lätt, men inte jag.

INTERVJUARE: *Hur var det att gå i skolan?*

KVINNA: Det var svårt, tyckte jag. Jag blev aldrig en i gänget.

(Kvinna, Stockholm, född på 1960-talet)

Ett genomgående tema i kvinnornas berättelser om skoltiden under 1950- och 1960-talet är att de erfor att de var annorlunda. Några tolkar detta som erfarenheter av antisemitism, medan andra menar att det inte hade med 'det judiska' att göra utan snarare att Sverige under deras uppväxt var ett homogent samhälle. Detta ligger även i linje med tidigare

resultat, baserade på såväl samtida intervjuer som arkiverade intervjuer med judiska kvinnor och män födda under första delen av 1900-talet (Sältenberg 2022; Thor Tureby 2019).

Under den period som flera av de intervjuade kvinnorna föddes, växte upp eller anlände till Sverige, genomgick Sverige en utveckling från ett relativt homogent samhälle till ett mångkulturellt samhälle som idag präglas av en mångfald av etniska och religiösa grupper (Byström & Frohnert 2017). De kvinnor som är födda under 1950-talet växte dessutom upp i ett sammanhang där flyktinginvandringen var starkt präglad av invandringen i kölvattnet av andra världskriget, vilket också var den invandrargrupp som flera av kvinnornas föräldrar tillhörde. Att ha ett utseende som ansågs avvika från majoritetsbefolkningens kan därmed i större utsträckning än idag ha kopplats till judisk bakgrund. En kvinna som växte upp i efterkrigstidens Sverige berättar om en klasskamrat vars föräldrar, till skillnad från hennes, undanhöllit både för honom och omgivningen att de hade en judisk bakgrund:

[D]et fanns en kille i klassen som också var jude, som också var barn till överlevande, men hans föräldrar valde en helt annan, de berättade inte för sina barn att de var judar, fast det ju syntes på dem, för på den tiden avvek vi utseendemässigt, de var också brunögda och hade svart hår. Det var väldigt ovanligt med det, sedan kom italienare och greker och så men det var ju först på 60-talet [...]. (Kvinna, Stockholm, född på 1950-talet).

Förändringen över tid blir påtaglig i kvinnornas berättelser, såväl i de enskilda kvinnornas levnadsberättelser som vid en jämförelse mellan berättelser från kvinnor från olika generationer. Flera av kvinnorna anlägger själva ett historiskt perspektiv i sitt berättande där de

blickar tillbaka på samhällsutvecklingen och kontrasterar olika invandrargrupper till den egna, som i citatet ovan. I dagens mångkulturella samhälle är det få som reagerar på mörka eller lockiga hår eller icke-svensklingande efternamn, men under 1950-, 1960- och en bit in på 1970-talet var det annorlunda, menar kvinnorna. En kvinna återkommer till sitt utseende när hon söker förstå varför hennes föräldrar behandlade henne och hennes bror olika (berättelsen frammanades av att intervjuaren frågade efter om flickor och pojkar behandlades på samma sätt i hennes familj). Kvinnan berättar då om att hon och hennes bror uppfostrades väldigt olika. Men enligt hennes tolkning av varför föräldrarna behandlade dem olika handlade det snarare om att de såg olika ut, brodern var ljus och hon var mörk, inte om att de var pojke och flicka. Enligt kvinnan, som är född 1960, fick brodern som var ljus och därmed kunde passera som majoritetssvensk, lära sig att inte sticka ut, medan hon uppfostrades till att vara stolt över sin judiskhet:

Det kanske inte gick att uppfostra mig till [svensk]...någon identitet var jag ju tvungen att ha eftersom jag fick förklara hela tiden varför jag såg ut som jag gjorde. Det är möjligt att han inte behövde det, eftersom han var ganska ljus och det var min mamma också. (Kvinna, Stockholm, född på 1960-talet)

Enligt kvinnans tolkning uppfostrades hon och brodern olika på grund av deras skilda utseenden: brodern uppmanades av föräldrarna 'att ligga lågt' och inte skylta med sin judiskhet, eftersom han på så sätt hade en chans att undvika antisemitism och till fullo assimileras och accepteras i det svenska majoritetssamhället. Kvinnan själv uppmanades av föräldrarna att inte dölja, utan att vara stolt över sin judiska identitet, eftersom det ändå inte fanns någon chans för henne att passera

som majoritetssvensk. Kvinnan tolkar således att föräldrarna uppfostrade henne och brodern på så olika vis som ett uttryck för olika strategier att hjälpa sina barn att undvika eller hantera antisemitism, eventuella svårigheter och begränsningar med att växa upp som judisk i 1960- och 1970-talets Sverige.

Tidigare forskning har också uppmärksammat vad och hur olika intervjupersoner berättar om utseende och hur det relaterar till det judiska (Nylund Skog 2006; Nylund Skog 2012, se även Sältenberg 2022). Etnologen Susanne Nylund Skog menar att de flesta svenska judar kan passera som majoritetssvenskar och eftersom den judiska tillhörigheten inte är direkt avläsbar för andra innebär detta att synlighet som judisk är en del av en genomtänkt process (Nylund Skog 2006, 2012). Mie Astrup Jensens analys av antisemitismens könade aspekter resulterar å andra sidan i slutsatsen att judiska kvinnor i större utsträckning än judiska män kan passera som icke-judiska, då de saknar attribut såsom kippa (Jensen 2022). I vår studie berättar kvinnorna inte om att de kunde passera som icke-judiska eller majoritetssvenskar under 1950-, 1960 eller 1970-talet. Här visar vår undersökning således något helt motsatt än Jensens och Nylund Skogs studier. Att judiska kvinnor lättare kan passera som icke-judiska stämmer säkert i ett samtida perspektiv, men under 1950-, 1960-, och 1970-talet när en del av de kvinnor som vi intervjuat växte upp kunde de mer sällan passera som majoritetssvenskar och deras utseende kopplades i större utsträckning än idag till det judiska.

Ett förment judiskt utseende?

En känsla av att vara annorlunda, men även att bli exkluderad och i vissa fall även att bli retad och motta tillmälen på grund av det annorlunda eller förmenta judiska utseendet, det 'ovanliga' namnet eller efternamnet under barndomen är ett återkommande tema i flera kvinnors levnadsberättelser. När kvinnorna

berättar och tolkar dessa erfarenheter förekommer ibland föreställningar om ett specifikt judiskt utseende. I berättelserna yttrar sig detta både i form av tillskrivningar från andra och genom kvinnornas egna referenser till ett förment judiskt utseende. En kvinna född på 1970-talet berättar om en för henne betydelsefull händelse då hon identifierades som judisk av en okänd man, tillika judisk. Den starka emotionella laddning som händelsen bar med sig hör ihop med att kvinnan inte levt judiskt under barndom och uppväxt. Händelsen kom hon att tolka som en av flera händelser i vilka det judiska 'sökt' henne. En annan kvinna menar att judar alltid känner igen varandra och att man nickar igenkännande när man till exempel ser varandra på teatern, operan eller i andra offentliga sammanhang. Samma kvinna berättar om hur hon gick på operan i New York och där förvånades över att inte alla judar som var där hälsade på varandra. Kvinnan berättar vidare att hon därmed insåg hur många judar det finns i New York och att inte alla känner varandra som hemma i Stockholm (Kvinnan, Stockholm, född på 1950-talet). Dessa refererade berättelser om ett förment judiskt utseende är positiva och bejakande berättelser som uttrycker tillhörighet. I ett historiskt perspektiv har dock 'ett judiskt utseende' eller 'judisk fysionomi' ofta varit förknippat med antisemitiska stereotypa beskrivningar. Efter emancipationen, under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal var det judiska utseendet ofta förknippat med den så kallade 'shtetl-juden' och religiösa judar betraktades som icke-moderna av såväl judar som icke-judar. Vid ungefär samma tid blev det även vanligare med en antisemitism som framhöll det judiska som ras i exempelvis medicinska och nationalistiska diskurser än med kulturella antisemitiska uttryck, som utgick från judendomen som religion. Flera forskare menar därför att konstruktionen av just det 'judiska utseendet' under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal är starkt

sammanlänkat med framväxten av en etnisk, medicinsk och biologiserad antisemitism (se t.ex Andersson 2000; Gilman 1986; Kamczycki 2013). Denna historiska koppling mellan en kulturell eller etnisk antisemitism och internaliserade stereotypa föreställningar om ett judiskt utseende gör dock sällan kvinnorna i sina berättelser. Om ett historiskt perspektiv anläggs i berättelserna relaterar det snarare till samhällsutvecklingen i Sverige, från ett monokulturellt till ett mångkulturellt samhälle, än till hur stereotypa föreställningar av 'juden' i det förflutna har använts i olika samhällen i det förflutna för att definiera var gränsen går mellan vi och dem.

'Man ska vara stolt, men inte för stolt'

Genom att anlägga ett historiskt perspektiv på kvinnornas berättelser om sina erfarenheter av antisemitism framträder skolan som en plats där det judiska för första gången upplevts som något annorlunda. Skolan har för många av de kvinnor vi intervjuat varit platsen där de för första gången personligen upplevde eller erfor olika uttryck för antisemitism, oavsett vilken generation de tillhör. Det finns dock en förändring över tid i kvinnornas berättelser om skolan. De kvinnor som är födda på 1950-talet och i viss mån på 1970-talet berättar främst om en känsla av annorlundahet i skolmiljön kopplade till det egna namnet eller utseendet. Dessa erfarenheter tolkas sällan av dem själva som en erfarenhet av antisemitism. Kvinnorna som är födda under 1990-talet berättar i större utsträckning om händelser som de bevittnat eller erfarit under sin skolgång vilka de själva benämner som antisemitiska.

En kvinna i Göteborg, född under 1990-talet, berättar till exempel om att hon ombads av sin mamma att undanhålla för andra att hon talade hebreiska i syfte att undgå negativa konsekvenser när hon började i den kommunala skolan på högstadiet. En annan kvinna från samma generation

berättar att hon hade svårt att förhålla sig till de judeskämt som hon fick höra under sin skolgång. Ytterligare en kvinna i Malmö, född under 1990-talet, berättar om att hon höll tyst om sin judiska tillhörighet, men på något sätt kom denna ändå fram och hon berättar att hon därefter fick lappar uppsatta på sitt skåp under högstadiet där det stod 'du dödade Jesus'. Det utanförskap hon upplevt under tidig skolgång fick under högstadiet en allt tydligare riktning mot det judiska. Ett resultat av de frekventa antisemitiska påhopp och skolans bristfälliga hantering av dessa, blev att hon förnekade sin judiska tillhörighet och försökte att ta så lite plats som möjligt: 'Det blev lite att man gick på tå, försök att inte synas, så där' (Kvinna, Malmö, född på 1990-talet).

Flera av kvinnorna berättar även att de antisemitiska utfallen i skolan eskalerade vid tidpunkter då konflikten mellan Israel och Palestina blossade upp. De kvinnor som gått i kommunal skola under 1980-, 1990-, och 2000-tal menar att de ofta blev ställda till svars för Israels handlande, exempelvis under lektioner i SO eller utanför skolan av vänner och bekanta. En kvinna född under 1970-talet omtalar detta som en återkommande erfarenhet, det vill säga något som hennes båda barn gått igenom i skolan.

Kvinnorna som är födda på 1990-talet berättar inte enbart om antisemitiska påhopp utan även om rädslan för antisemitiska utfall. För de kvinnor som gått i judisk förskola och skola har händelseutvecklingen i Mellanöstern föranlett ökad bevakning och förhöjd säkerhet kring den judiska skolan. En kvinna född på 1970-talet i Stockholm resonerar därför kring sitt val att sätta sina barn i judisk skola, då de därmed blir tydliga måltavlor:

Men samtidigt är det så att, ur ett annat perspektiv, barnen, varenda gång det händer någonting i Israel, så blir det ju, så har det alltid varit, ända sedan jag var liten,

polisbevakning utanför skolorna, supertung bevakning har det varit. Kvinnan fortsätter att berätta om hur hon och hennes make diskuterade frågan och att hon tänkte:

Vad är det jag gör nu, när jag skickar mina barn till en miljö där det uppenbart behövs tungt beväpnad polis utanför skolan, är det rimligt? (Kvinna, Stockholm, född på 1970-talet)

De intervjuade kvinnorna som inte har gått i en kommunal skola utan i en judisk skola har således inte samma erfarenhet av att känna sig annorlunda eller av rädsla för antisemitiska påhopp av icke-judiska elever i skolmiljön. Likväl har skolan varit en plats där kvinnorna har lärt sig att det kan vara farligt att vara judinna genom de säkerhetsrutiner som finns vid judiska skolor i Sverige. Under våra intervjuer med kvinnorna berättas således skolan som en av de vanligaste platserna för att bli utsatt för antisemitism eller rädsla för att bli utsatt för antisemitism. Detta är även i linje med såväl svensk (Katzin 2021; Sarri Krantz 2018; Sältenberg 2022; Wågrell 2022) som internationell forskning om judiska kvinnors erfarenheter av antisemitism i samtiden (se t.ex Gold 2012). Vår studie belyser dessutom att skolan är en plats som består över tid som ett rum där kvinnorna upplevt vad de benämner som utanförskap eller antisemitism. En förändring över tid är emellertid att kvinnor som är födda på 1950-talet sällan benämner sina upplevelser av att 'vara annorlunda' som erfarenheter av antisemitism. De förefaller trots sina, ibland negativa, erfarenheter ha upplevt skolan som en trygg plats.

I de intervjuer vi utfört är kvinnorna födda under 1990-talet mer benägna att använda begreppet antisemitism när de berättar och tolkar sina erfarenheter än kvinnor från tidigare generationer. Detta skulle kunna förklaras med att de har vuxit upp i ett samhälle som officiellt inte tolererat antisemitism och andra rasismer.

När de äldre kvinnorna konstaterar 'det bara var så', har de yngre kvinnorna gått i en skola som arbetat med frågor om mångkultur, tolerans och antirasism (se t.ex. Hällgren, Weiner & Granstedt 2006). De yngre kvinnorna kanske därmed är mer vana vid att benämna, tolka och uttrycka sina erfarenheter med ord som rasism och antisemitism.

Trots att de yngre kvinnorna har vuxit upp i ett samhälle och gått i en skola som sökt främja tolerans, inkludering och motverka antisemitism och andra rasismer förekommer bland de yngre kvinnorna även en mer uttalad rädsla för att bli utsatta för antisemitism. Rädslan berättas som en oskiljaktig del av deras erfarenhet av att söka leva ett judiskt liv i Sverige. Utöver faktiska erfarenheter av antisemitism, har antisemitismforskningen alltmer kommit att intressera sig för rädsla och oro för antisemitism (se t.ex. Creese 2024; Grobgeld & Bursell 2021; Wright et al. 2021). Jennifer Creese (2024) förstår rädslan för antisemitism som en performativ diskurs, som styr vad människor är rädda för och hur de svarar på rädslan. Under våra intervjuer har flera kvinnor berättat om olika strategier för att hantera rädslan för antisemitism. En kvinna som är född under 1990-talet berättar att hon har valt en internationellt gångbar utbildning, vilket hon motiverar med att hon inte vet hur säkert det kommer att vara att leva i Sverige i framtiden. I flera intervjuer återkommer berättelser om den packade väskan, vilket åskådliggör att rädslan för att bli utsatt för antisemitism har blivit en del av vardagen men även grundläggande för de livsval som kvinnorna har gjort gällande exempelvis utbildning och yrkesval som i exemplet ovan. Kvinnor som är födda på 1950-talet och 1970-talet berättar dock inte om att de i sin ungdom valde utbildningar eller yrken som skulle vara gångbara på andra platser än i Sverige om de skulle bli tvungna att flytta på grund av en tilltagande antisemitism i det svenska samhället. Kvinnor som är födda under 1950- och 1970-talet uttrycker snarare en oro

för sina barns och barnbarns framtid i Sverige. Här finns således en förändring över tid, där de yngre kvinnornas livsval i högre grad berättas som strategiska och som präglade av en rädsla för en ökad antisemitism.

Flera kvinnor berättar även om en bristande trygghet i offentliga rum. En återkommande berättelse om den bristande tryggheten är att flera kvinnor upplever att de känner sig tvingade att dölja sin Davidsstjärna eller att de bett sina döttrar att göra detsamma (jfr Denick & Marosi 2016; Katzin 2022). En kvinna född under 1990-talet resonerar kring användandet av Davidsstjärnan i relation till olika platser:

Ja, jag går ju inte med den synligt ute på stan och så, jag har den synlig såklart hemma och bland vänner och på gymmet, på jobbet, alltså platser där jag känner att så här, alltså det... Jag ska ha rätt att bära den varsomhelst men jag känner inte riktigt att jag har rätt att göra det ute på stan för att det finns ingen som skyddar mig liksom.
(Kvinna, Göteborg, född på 1990-talet)

Det blir tydligt i citatet att det för denna kvinna, liksom för flera andra kvinnor som vi har intervjuat, är en fråga om ett pragmatiskt användande av denna symbol. Kvinnan i citatet ovan berättar att när hon köpte sin Davidsstjärna satte hon på sig halsbandet som då lade sig över ytterkläderna. Butikspersonalen som sålt halsbandet till henne sade därför åt henne att stoppa in halsbandet med rådet: 'Man ska vara stolt, men inte för stolt.' En annan kvinna, född på 1970-talet på en mindre ort, arbetar som lärare, men har inte berättat för sina kollegor att hon är judinna. Kvinnan berättar att hon bär ett halsband med en Davidsstjärna, men med hänget med stjärnan i nacken, dolt utav håret.

Även hos kvinnor som inte själva säger sig personligen har varit utsatta för antisemitism finns en medvetenhet om andras erfarenheter i det förflutna och i samtiden, i Sverige och på

andra platser. Denna medvetenhet och rädslan för risken att bli utsatt för antisemitism kan ta sig uttryck i omsorg om andra, såsom butikspersonalens råd att stoppa in halsbandet under tröjan eller mamman som uppmanade sin dotter att inte tala hebreiska i skolan. Rädslan kan även ta sig större uttryck och styra de avgörande val som görs och gjorts i livet. Enbart några av de kvinnor vi intervjuat har upplevt fysiska antisemitiska påhopp. I dessa kvinnors levnadsberättelser förekommer exempelvis hot om våld och skadegörelse av deras egendom. Trots att få av kvinnorna har upplevt fysiska antisemitiska påhopp riktade mot dem som person, framkommer att när antisemitiska attacker ägt rum, sprids en rädsla inom den judiska minoriteten som grupp. Oro och rädsla för antisemitism kan enligt Jennifer Creese förstås som ett socialt och kulturellt fenomen, som dessutom hör ihop med ett visst sätt att tala om rädsla inom gruppen (Creese 2024). Creese menar att rädslan för antisemitism förstärker gemenskapen inom gruppen och bidrar till känslan av att vara 'ensamma tillsammans' (Creese 2024). Kvinnan som i citatet ovan berättade att hon var ambivalent inför att placera sina barn i en judisk skola, relaterar till ett fenomen som framkommit i flera intervjuer: att vissa platser, såsom den judiska skolan eller synagogan, förvisso omges av hög säkerhet men simultant upplevs som otrygga då de enkelt identifieras som specifikt judiska platser och därmed som potentiella mål för antisemitiska attacker. Vad som skulle kunna benämnas som 'judiska platser' berättas således av flera kvinnor som paradoxala platser i och med att de på samma gång är rum som förknippas med gemenskap och trygghet som med rädsla för vad som skulle kunna hända på dessa platser.

Kvinnor som är födda under 1970-talet och 1990-talet berättar i högre utsträckning om strategier för att undvika att bli utsatta för antisemitism. Kvinnor födda på 1990-talet berättar även om val av utbildning och yrken

som strategiska, det vill säga att de har valt en utbildning som skulle kunna praktiseras någon annanstans än i hemstaden eller i Sverige, om de känner sig tvungna att flytta någon gång i framtiden på grund av en ökad antisemitism. I intervjuaterialet som helhet noterar vi att det således finns en förändring över tid, där den yngre generationens livsval i högre grad har formats av en rädsla för antisemitism på ett helt annat vis än de kvinnor som föddes på 1950-talet. Utifrån intervjuerna kan vi emellertid inte dra några generella slutsatser om detta är en indikation på en ökad antisemitism över tid.

'Jag ville ha en annan historia'

Några kvinnor, framför allt de som är födda på 1950-talet, använder ett historiskt perspektiv för att markera tillhörighet i det svenska samhället och argumentera mot antisemitism. Kvinnan, som citeras inledningsvis i denna artikel, är född på 1950-talet och betonar att hon aldrig upplevt svårigheter eller begränsningar med att leva judiskt i Sverige, men att hon är medveten om att många har andra erfarenheter än vad hon har. Samtidigt tar hon kraftfullt avstånd från att det judiska enligt henne alltför ofta relateras till antisemitismen då det skymmer annat av betydelse i den svensk-judiska kulturen och historien. Kvinnan resonerar under intervjun kring att politiska satsningar, utbildningsinsatser och lokala projekt mot antisemitism är viktiga, men att de på samma gång aktualiserar diskurser om utanförskap. I stället betonar hon att den judiska gruppen funnits i Sverige sedan 1700-talet, som ett sätt att göra motstånd mot denna position av utanförskap och markera tillhörighet till det nationellt svenska: '[...] och att allting som har med det judiska att göra ska sättas ett likhetstecken med antisemitism, det vill inte jag. Det bekänner jag mig inte till.' Att befinna sig i en position av utanförskap tar hon definitivt avstånd från: 'Jag vägrar befinna mig där' (Kvinn, Malmö, född på 1950-talet).

Under intervjuerna berättar flera kvinnor om andra sätt, än rädsla, att förhålla sig till negativa föreställningar och attityder mot judar. Dessa omfattar allt från ett avståndstagande från diskurser om antisemitism, till ett aktivt arbete mot antisemitism i olika sammanhang, som privat- eller yrkespersoner. Några kvinnor, framför allt de som är födda på 1950-talet, är medlemmar i olika judiska kulturföreningar och arbetar aktivt inom dessa föreningar för att dels på olika sätt förkovra sig själva i judisk kultur eller minoritetsspråket jiddisch, dels för att visa majoritetssamhället att judisk kultur är någonting annat än antisemitism och Förintelsen. I Sverige har antisemitism sedan ett par decennier uppmärksammats av olika aktörer och alltmer blivit en politisk fråga. Huruvida de yngre kvinnorna därmed är mera *vana vid att tolka och uttrycka* sina erfarenheter utifrån samtida diskurser om antisemitism, kan vi med denna studie inte belägga. Att göra motstånd mot den ständiga kopplingen mellan det judiska och antisemitism och att i stället vilja framhäva positiva aspekter av den judiska tillhörigheten och kulturen förekommer däremot hos kvinnor tillhörande olika generationer och har även belagts i andra studier (se t.ex. Katzin 2022).

Flera av kvinnorna använder det förflutna som en viktig resurs för att förstå samtiden och sig själva. En kvinna född på 1990-talet berättar om den egna och släktens historia som är starkt präglad av antisemitism på olika platser och i olika tider. Hon skildrar en stark längtan efter och samhörighet med judiskhet och judisk historia. Med en släkthistoria som tillintetgjorts av Förintelsen har hon försökt att hitta tillbaka till det rika judiska liv som fanns innan Förintelsen och förklarar detta sökande med att: 'Jag ville ha en annan historia' (Kvinna, Malmö, född på 1990-talet). Samtidigt har detta sökande varit plågsamt för henne, eftersom hon påminns om att judisk historia är kantad av förlust och hur denna historia påverkat henne och hennes liv:

KVINNA: Men det har också kommit med en sorg och jag har alltid tyckt att det var [...] jobbigt för jag börjat föreställa mig [...] livet som inte finns [...].

INTERVJUARE: *Det som har gått förlorat?*

KVINNA: Ja, och [...] vem jag hade varit i en annan historia. Så det har alltid varit lite smärtsamt faktiskt.

(Kvinna, Malmö, född på 1990-talet)

Den judiska historien används även för att sätta antisemitismen eller händelser i samtiden i perspektiv. En kvinna född under 1990-talet berättar att när hon har varit orolig över olika antisemitiska incidenter som inträffat, så har hennes föräldrar lugnat henne med en referens till erfarenheter hos det judiska kollektivet: 'Det går över. Det har hänt förr, vi har varit med, liksom' (Kvinna, Göteborg, född på 1990-talet). Det förflutna och historiska perspektiv används således på olika sätt av kvinnorna när de berättar och tolkar sina egna och andras erfarenheter. Dels används det förflutna genom att kvinnorna tolkar det förflutna i termer av motstånd och motståndskraft (jfr Grobgeld & Bursell 2021), dels används det förflutna eller snarare den judiska historien för att sätta in kvinnornas rädslor för och erfarenheter av antisemitism i ett längre perspektiv (jfr Creese 2024). Båda dessa sätt att använda det förflutna skapar en sammanhållning och en judisk identitet, men skiljer även den judiska gruppen från majoritetssamhället (Creese 2024; Grobgeld & Bursell 2021). Det finns dock även kvinnor som använder det förflutna och ett historiskt perspektiv för att hävda tillhörighet i det svenska samhället och historien. Efter den 7 oktober och det efterföljande kriget upplever dock flera kvinnor att denna tillhörighet och majoritetssamhällets stöd känns alltmer osäkert.

'Men det är en sådan djup existentiell skräck'

När Hamas utförde sin terrorattack den 7 oktober 2023 mot civilbefolkningen i södra Israel

fick detta stora konsekvenser även för judar i Sverige. I en rapport som gjordes på uppdrag av Judiska Centralrådet återges en kraftigt ökad otrygghet i Sverige för den judiska gruppen (Judiska Centralrådet 2023). Bland svenska judar, som tidigare upplevt en stark tillhörighet till Sverige har närmre hälften diskuterat möjligheten att lämna Sverige. Den dominerande orsaken är antisemitism (Judiska Centralrådet 2023). Att dåden den 7 oktober och det efterföljande kriget djupt har påverkat den judiska minoriteten i Sverige framkommer i de intervjuer som vi genomförde hösten 2023. Flera av de intervjuade kvinnorna har släkt och vänner i Israel och i stort sett alla har vistats i landet under kortare eller längre perioder av sitt liv. Utöver detta fungerar Israel som en mental och emotionell riktning för det judiska livet och gemenskapen och som en tillflyktsort – i tider av antisemitism och förföljelser. Dåden den 7 oktober och det efterföljande kriget aktualiserar för flera kvinnor tidigare erfarenheter och en latent rädsla. Det som bidrar till känslan av otrygghet är i stor utsträckning rädslan för att det svenska majoritetssamhället inte ska erbjuda skydd om så skulle behövas:

Beredskap, varsamhet, en konstant, men extra vid händelser. Att gå hela livet med en rädsla och vaksamhet som blir normal. Ja, alltså det är det som är så jobbigt för när sådana saker händer, just då som [7 oktober] så blir det att man känner att man inte orkar, man går hela livet med någon underliggande vaksamhet, oro och rädsla liksom som man bara så här, till slut så blir det så normalt att man knappt tänker på det samtidigt som man alltid tänker på det för man är medveten sen händer sådana här grejer och allting amplifieras liksom och man blir, man bara känner att man orkar inte, man blir, alltså, jag känner mig inte trygg nånstans tyvärr i världen förutom

på vissa ställen mellan väggar och ett tak liksom, för att jag känner inte att det finns, att jag hade varit vad säger man, att jag hade fått hjälp eller skydd alltså. (Kvinna, Göteborg, född på 1990-talet)

I föregående avsnitt diskuterade vi hur kvinnorna använder historiska perspektiv eller det judiska förflutna både för att förstå samtiden och tolka den egna erfarenheten. En kvinna född på 1970-talet beskriver tillvaron efter den 7 oktober som i grunden omskakande. Händelserna i Israel och inte minst världens respons påminde henne om den egna utsatt-heten som hon upplever som en tyngd över hjärtat och som hon funderar över som närmast nedärvd:

Det tror jag är gemensamt för nästan alla jag pratat med av mina judiska vänner, hur olika judiska liv man ändå lever, så är det alltså den här tyngden över hjärtat som jag tror har att göra med att för oss, för mig, man kan ju knappt uttala det, just att så här att när det här hände i Israel och världens respons, då är man så här, nej men alltså, vi är så utsatta, jag är så utsatt och min familj är så utsatt [...] jag trodde aldrig att jag skulle behöva känna så. Men det är en sådan djup existentiell skräck (Kvinna, Stockholm, född på 1970-talet)

Den ständiga känslan av att vara utsatt efter den 7 oktober och vad kvinnan beskriver som en existentiell skräck har medfört att hon för första gången börjat ifrågasätta om hon, som är född i Sverige och tidigare upplevt sig djupt förankrad i den svenska historien och känt ett starkt släktskap med framför allt svensk kvinnohistoria, hör hemma här:

Jag har varit här jättekort tid. Det är konstigt att jag blev så svensk så snabbt. Men det handlar ju om att jag har börjat fundera, kommer vi att behöva [...] igen? Eller igen,

kommer vi att flytta. Vi har ju inte flyttat. Var är mina rötter här egentligen? Hur djupa är de egentligen? Inte så särskilt, när man tänker efter. (Kvinna, Stockholm, född på 1970-talet)

I kvinnans berättelse om sina reaktioner på och känslor efter den 7 oktober an knyter hon tydligt den egna situationen till släktens och judarnas historia av förföljelse och flykt, när hon konstaterar: 'Jag har varit här jättekort tid', trots att hon är född i Sverige. Under de samtal som vi fört med judiska kvinnor framstår den 7 oktober som en mental och temporal brytpunkt, i likhet med Förintelsen, med ett tydligt före och efter. De långvariga följderna av den 7 oktober och det efterföljande kriget för den judiska minoriteten i Sverige återstår att undersöka.

Konklusion

De intervjuer som vi har genomfört inom ramen för forskningsprojektet *Judisk och Kvinna. Historiska och intersektionella perspektiv på judiska kvinnors liv i Sverige under 1900- och 2000-talet* har fokuserat på hur det är att vara och leva som kvinna och judinna i Sverige under 1900-talet och 2000-talet. Trots att intervjuerna inte primärt har varit inriktade på erfarenheter av antisemitism är negativa attityder och föreställningar samt fiendtlighet mot judar ett återkommande tema i kvinnornas berättande. Med utgångspunkt i *shared authority* (Frisch 1990) har vi följt Yuval-Davis (2023) uppmaning att arbeta utifrån intersektionalitetens dialogiska epistemologi, vilket inneburit en analys av såväl *vad* som *hur* kvinnorna berättar om sina erfarenheter av antisemitism samt hur de tolkar och förhandlar sina erfarenheter. Vi har valt att bereda utrymme för kvinnornas tolkningar, även om vi stundtals gjort andra tolkningar av deras berättelser om antisemitism i dåtid och samtid.

Detta förhållningssätt har öppnat upp för berättelser om en bredd av erfarenheter,

i relation till samt bortom begreppet antisemitism. I linje med tidigare forskning om judars erfarenheter av antisemitism framkommer i de flesta kvinnors berättande att antisemitism och rädsla för antisemitism är en del av livet och vardagen för någon som tillhör den judiska minoriteten i Sverige. Trots att ett fåtal av kvinnorna berättar om fysiska incidenter såsom våld eller hot om våld riktat mot dem eller deras närstående, så berättar de om känslor av otrygghet och utsatthet för judar som grupp och som individer i Sverige över tid, i olika situationer och sammanhang. Dessa upplevelser är därmed inte nödvändigtvis kopplade till konkreta händelser i kvinnornas egna liv, utan omfattar även nyhetsrapporteringar, diskussioner i sociala medier och vetskap om andras erfarenheter av antisemitism i såväl det förflutna som i samtiden. I linje med Wright et al. (2021) menar vi att det därför är viktigt att utöver direkta erfarenheter av antisemitism även lyfta fram betydelsen av att kvinnorna är ytterst medvetna om förekomsten av antisemitiska föreställningar, attityder och diskurser på olika nivåer i samhället såväl i det förflutna som i samtiden.

När vi i vår analys av kvinnornas berättelser tillämpar ett historiskt perspektiv innebär det att vi intresserar oss för kontinuitet och förändring, såväl mellan generationerna som över tid i de enskilda kvinnornas livsberättelser. Genom detta tillvägagångssätt har vi kunnat identifiera en kontinuitet i att skolan, från sent 1950-tal till 2000-talet, utgjort en plats där de judiska kvinnorna upplevt att de är annorlunda och att denna upplevelse av många kvinnor har kopplats till det judiska. Här bekräftar vår undersökning tidigare forskning som pekat ut skolan som en vanlig plats att utsättas för och uppleva antisemitism (Gold 2012). Däremot framstår yrkeslivet och arbetsplatsen som sammanhang där den judiska tillhörigheten inte i samma utsträckning som i skolan har varit problematisk. I viss mån kan detta relateras

till de intervjuade kvinnornas utbildningsbakgrund och position på arbetsmarknaden. Intressant är dessutom att de äldre kvinnorna (födda på 1950-talet) tenderar att inte tolka sina erfarenheter från skolgången som erfarenheter av antisemitism, medan de yngsta kvinnorna (födda på 1990-talet) som berättar om negativa erfarenheter i skolan benämner dessa som erfarenheter orsakade av antisemitism. Här skiljer sig våra resultat från nordamerikansk forskning som visat att framför allt äldre personer upplever och betraktar samhället som antisemitiskt, medan yngre personer inte gör det i samma utsträckning (Rebhun 2014). En studie av finska judiska kvinnors erfarenheter av antisemitism visar emellertid på en förändring över tid med känslan av en tilltagande antisemitism i samhället och en ökad rädsla för att utsättas för antisemitism (Illman & Vuola 2024) vilket skulle kunna tyda på att judiska kvinnors erfarenheter i norra Europa skiljer sig åt från kvinnors erfarenheter i Nordamerika. Om detta behövs dock vidare forskning.

I kvinnornas berättande är det förflutna närvarande på olika sätt. När de berättar om tidigare generationer och om familjemedlemmar som haft en stor betydelse för det egna livet och livsvalen synliggörs hur de förstår sig själva i relation till olika tider och platser. Flera av de kvinnor som vi har mött använder dessutom den judiska historien när de tolkar sina egna och andras erfarenheter av antisemitism. Ett historiskt perspektiv kan på detta sätt användas av kvinnorna under intervjun för att markera judisk närvaro och hävda tillhörighet i det svenska samhället, såsom den kvinna som framhåller att den judiska minoriteten varit i Sverige sedan 1700-talet. Vidare använder de intervjuade kvinnorna det förflutna för att förstå och tolka den egna reaktionen på terrordåden den 7 oktober, omvärldens reaktioner

och hur det efterföljande kriget har påverkat dem och deras tilltagande rädsla för att personligen drabbas av antisemitism.

En generell slutsats i relation till intervjuaterialet är att rädslan för antisemitism är påtaglig och närvarande i de flesta av kvinnornas liv. Flera av de intervjuade kvinnorna understryker även en historisk kontinuitet, när de talar om egna och andras erfarenheter av antisemitism, genom att relatera till och referera till den judiska historien som en kedja som präglas av förföljelse, flykt och Förintelsen. De intervjuades berättelser om antisemitism kan liknas vid en väv av erfarenheter i nutid och i det förflutna, där de egna erfarenheterna, släktens och gruppens flätas samman över tid och rum. Här och nu kopplas därmed samman med där och då. När kvinnorna berättar om antisemitism eller rädslan för antisemitism berättar de om och tolkar såväl sina egna som andras erfarenheter. För att förstå kvinnornas, men även den judiska minoritetens, erfarenheter av antisemitism menar vi att dessa erfarenheter bör förstås som mer än det självupplevda; familjens och släktens erfarenheter samt den judiska historien av förföljelse bildar lager på lager av erfarenheter som aktualiseras vid dagsaktuella händelser och väcker rädslan för att utsättas för antisemitism. Efter den 7 oktober har känslan av otrygghet ökat och en del kvinnor beskriver rädslan som konstant eller existentiell. Flera kvinnor har även berättat om att de själva eller deras närstående har börjat att ifrågasätta tillhörigheten i det svenska samhället. En tillhörighet som innan den 7 oktober kändes självklar. Utifrån de intervjuer och samtal som vi har haft med judiska kvinnor i Sverige under hösten 2023 menar vi därför att den 7 oktober 2023 i framtiden möjligen kommer att förstås och berättas som en såväl formativ som transformativ händelse för den judiska minoriteten i Sverige som helhet – trots dess heterogenitet. ■

Referenser

- Andersson, Lars M. 2000. *En jude är en jude är en jude. Representationer av 'juden' i svensk skämtpress omkring 1900–1930* (Lund: Nordic Academic Press).
- & Karin Kvist Geverts (red.). 2008. *En problematisk relation? Flyktingpolitik och judiska flyktingar i Sverige 1920–1950* (Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet).
- Antler, Joyce. 2005. 'Introduction', i *In Our Own Voices: A Guide to Conducting Life History Interviews with American Jewish Women*, ed. Jayne K. Guberman, 7–9 (Massachusetts: Jewish Women's Archives).
- Bachner, Henrik. 2004. *Återkomsten. Antisemitism i Sverige efter 1945* (Stockholm: Natur och kultur).
- & Pieter Bievlander. 2021. *Antisemitism i Sverige. En jämförelse av attityder och föreställningar 2005 och 2020* (Stockholm: Forum för levande historia). <https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2022/11/rapport-antisemitism-i-sverige-2020.pdf>.
- Brettschneider, Marla. 2016. *Jewish Feminism and Intersectionality* (Albany: State University of New York Press).
- Brottsförebyggande rådet. 2024. *Polisanmälda hatbrott med antisemitiska motiv under hösten 2023. En sammanställning av de ärenden som hatbrottsmarkerats av polisen 7 oktober – 31 december 2023 respektive 2022*.
- Byström, Mikael, & Pär Frohnert. 2017. *Invandringens historia – från 'folkhemmet' till dagens Sverige* (Stockholm: Delegationen för migrationsstudier).
- Consonni, Manuela. 2022. "Upping the antis": Addressing the conceptual ambiguities surrounding "antisemitism", *Society*, 59: 25–33. doi: 10.1007/s12115-022-00665-4.
- 2023. 'Bracketing antisemitism: The discourse and its semantic distinctions', i *Antisemitism, Islamophobia and the Politics of Definition*, ed. David Feldman & Marc Volovici, 21–39 (Cham: Palgrave MacMillan).
- Creese, Jennifer. 2024. "We're alone in this together": The anthropology of fear and Jewish attitudes to antisemitism', *Journal of Modern Jewish Studies*, 23/1: 5–25. doi:10.1080/14725886.2022.2142774.
- Dencik, Lars, & Karl Marosi. 2016. 'Different antisemitisms. On three distinct forms of antisemitism in contemporary Europe with special focus on Sweden', *Nordisk judaistik/Scandinavian Jewish Studies*, 27/2: 61–81. doi.org/10.30752/nj.67611.
- Ett starkt judiskt liv för framtida generationer: nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige 2025–2034*. 2024. SOU: 2024:3.
- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). 2018. 'Experiences and perceptions of antisemitism—Second survey on discrimination and hate crime against Jews in the EU'. doi:10.2811/837123(print)/doi:10.2811/696582 (PDF).
- Frisch, Michael. 1990. *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History* (Albany: State University of New York Press).
- Förintelsen och antisemitism – en kartläggning av svensk forskning. 2021. Vetenskapsrådet.
- Gilman, Sander L. 1986. *Jewish Self-hatred: Antisemitism and the Hidden Language of the Jews* (Baltimore: Johns Hopkins).
- Gold, Nora. 2004. 'Sexism and antisemitism as experienced by Canadian Jewish women: Results of a national study', *Women's Studies International Forum*, 27/1: 55–74. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2003.12.005>.
- 2012. 'Jewish girls and their experiences of antisemitism', *Journal for the Study of Antisemitism*, 4/2: 533–555.
- Greenspan, Henry. 2010. *On Listening to Holocaust Survivors. Beyond Testimony* (St Paul, MN: Paragon House).
- & Malin Thor Tureby. 2024. "Sharing authority" as "learning together": Henry "Hank" Greenspan in conversation with Malin Thor Tureby', *Oral History*, 52/1: 109–116.
- Grobgeld, David, & Moa Bursell. 2021. 'Resisting assimilation – ethnic boundary maintenance among Jews in Sweden'. *Distinktion Scandinavian Journal of Social Theory*, 22/2: 171–191. doi:10.1080/1600910X.2021.1885460.
- Guberman, Jayne K. (ed.). 2005. *In Our Own Voices: A Guide to Conducting Life History Interviews with American Jewish Women* (Massachusetts: Jewish Women's Archives).
- Hällgren, Camilla, Gaby Weiner & Lena Granstedt. 2006. *Överallt och ingenstans. Mångkulturella och antirasistiska frågor i svensk skola*. Skolverket: Forskning i Fokus nr 32.
- Illman, Ruth, & Mercédesz Czibalmos. 2020. 'Knowing, being, and doing religion: Introducing an analytical model for researching vernacular religion', *Temenos: Nordic Journal for Study of Religion*, 56/2: 171–199. doi.org/10.33356/temenos.97275.
- & Elina Vuola. 2024. 'En ole kokenut antisemitismiä, mutta ...', *Suomenjuutalaisten*

- naisten kokemuksia antisemitismistä, 19–35, <https://doi.org/10.62442/ta.143509>.
- Jensen, Mie Astrup. 2022. 'Gendering experiences of anti-semitism: A quantitative analysis of discrimination in Europe', *European Journal of Jewish Studies*, 16/2: 327–354. doi:10.1163/1872471X-bja10043.
- Judiska Centralrådet. 2023. *Antisemitism i Sverige. I svallvågorna efter 7 oktober*. Hämtad 18 mars 2024. <https://www.judiskacentralradet.se/single-post/svenska-judars-upplevelse-av-antisemitism-efter-7-oktober>.
- Kamczycki, Artur. 2013. 'Orientalism: Herzl and his beard', *Journal of Modern Jewish Studies*, 12/1: 90–116. <https://doi.org/10.1080/14725886.2012.757475>.
- Katzin, Mirjam. 2021. *Skolgårdsrasism, konspirations-teorier och utanförskap. En rapport om antisemitism och det judiska minoritetskapet i Malmös förskolor, skolor, gymnasier och vuxenutbildning* (Malmö: Malmö Stad).
- 2022. *Med kippa på Möllan? En rapport om att stärka judiskt liv i Malmö* (Malmö stad).
- Lipstadt, Deborah. 2019. *Antisemitism: Here and Now* (New York: Schocken Books).
- Nylund Skog, Susanne. 2006. 'Med davidsstjärnan under tröjan: Upplevelser av diskriminering och judiskt ursprung i Sverige 2005', *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige Antisemitism och Islamofobi 2005*. Integrationsverkets Rapportserie.
- 2012. *Livets vägar. Svenska judinnors berättelser om förskingring, förintelse, förtryck och frihet* (Uppsala: Institutet för språk och folkminnen).
- Portelli, Alessandro. 1998. 'What makes oral history different?' i *The Oral History Reader*, ed. Robert Perks & Alistair Thomson, 63–74 (London & New York: Routledge).
- Rebhun, Uzi. 2014. 'Correlates of experiences and perceptions of anti-Semitism among Jews in the United States', *Social Science Research*, 47: 44–60.
- Sarri Krantz, Anna. 2018. *Tredje generationens överlevande. En socialantropologisk studie om minne, antisemitism och identitet i spåret av Förintelsen* (Lund: Lund University).
- Sältenberg, Hansalbin. 2022. *Anti-Jewish Racism. Exploring the Swedish Racial Regime* (Lund: Lund University).
- Thor Tureby, Malin. 2019. 'Svenskjudiska liv. Levnadsberättelser i skuggan av Förintelsen', *Svenska landsmål och svenskt folkliv. Tidskrift för talspråkforskning, folkloristik och kulturhistoria*, 141: 117–144.
- 2022. 'No, I never thought that we were different.' Vulnerability, descriptive discourses and agency in the archive', i *From Dust to Dawn: Archival Studies After the Archival Turn*, ed. Ann Öhrberg, Tim Berndtsson, Otto Fischer & Annie Mattsson, 333–358 (Uppsala: Uppsala Rhetorical Studies).
- Wagrell, Kristin. 2022. *Antisemitismen i Stockholms skolor. En rapport om skolpersonal och elevers upplevelser och tankar kring antisemitiska uttryck i sin skolmiljö* (Stockholm: Stockholms stad).
- Wigerfelt, Berit, & Anders S. Wigerfelt. 2015. 'Antisemitiska och antiromska hatbrott i Sverige: erfarenheter, konsekvenser och hantering av utsatthet', *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 22/3–4: 265–282.
- Wright, Graham, Shahar Hecht, Leonard Saxe & Sacha Volodarsky. 2021. 'Trends in Jewish young adult experiences and perceptions of antisemitism in America from 2017 to 2019', *Contemporary Jewry*, 41/2: 461–481.
- Yuval-Davis, Nira. 2023. 'Antisemitism is a form of racism – or is it?', *Sociology – The Journal of the British Sociological Association*, 1–17. doi:10.1177/00380385231208691.
- Österberg, Oskar. 2023. *Okunskap, myter och rädsla. Den svenska allmänhetens förklaringar till fördomar och fientlighet mot judar som grupp* (Stockholm: Forum för levande historia).

Malin Thor Tureby är professor i historia och forskningsledare på Institutionen för samhälle, kultur och identitet (SKI), Malmö universitet. Hon forskar just nu om Förintelseöverlevandes minnesarbete och berättande i ett historiskt och samtida perspektiv samt om kulturarvsinstitutioners insamlingar och digitala praktiker inom ramen för två forskningsprojekt som är finansierade av Vetenskapsrådet: Digitaliseringens etik. Föreställningar om förintelsesamlingars sårbarhet och minne och aktivism. De överlevandes roll i kunskapsproduktionen om Förintelsen. Bland hennes senaste publikationer kan nämnas: *Oral History and the Holocaust, Thematic Section, Eastern European Holocaust Studies* (guest editor with Yurii Kaparulin), vol. 2, no. 1 (2024).

Emma Hall är fil.dr i Historia och historiedidaktik med forskningsintressen som relaterar till fälten muntlig historia, kulturella minnesstudier och migrationshistoria. Senaste publikation: Hall, Emma. 'Rörelser in i det okända: Erfarenheter av det liminala i överfarten över Medelhavet'. I *Religion och samhällsförändring. Aktuella perspektiv i religionsvetenskaplig forskning*, Dennis Augustsson, Charlotta Carlberg, Emma Hall & Bodil Liljefors Persson (red.). Stockholm: Liber, 2023. ISBN: 9789147146963.

